

Ierótheos

Mitropolitul Nafaktosului

Vechea și Noua Romă

De la Tradiția ortodoxă la tradițiile Apusului

Traducere din limba neogreacă de
Protosinghel Teofan Munteanu

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului
TEOFAN
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

Editura Doxologia

2016

Cuprins

Cuvânt înainte13

Introducere15

Partea I

Vechea Romă și tradiția contemporană

1. Vechea Biserică a Romei în scrierile

Sfântului Grigorie Dialogul21

1.1. Sfântul Grigorie și *Dialogurile*24

a) Viața Sfântului24

b) Argument la redactarea *Dialogurilor*26

c) Cuprinsul operei29

d) Cadrul istoric al povestirilor34

1.2. Viața bisericească și isihastă (niptică)43

a) Tradiția isihastă (niptică)43

b) Viața harismatică57

c) Viața bisericească84

d) Episcopi – prezbiteri – diaconi –
monahi – mireni92

e) Despre demoni106

1.3. Martirologii110

1.4. *Eshaton*-ul118

a) Credința în existența sufletului și a vieții după moarte	119
b) „Locul” sufletelor după moarte	121
c) Starea sufletelor după moarte	122
d) Ce ajutor primesc cei adormiți?	126
1.5. Ultimele sfaturi	128
1.6. Epilog	131
2. Istoria creștinismului apusean	133
2.1. Biserica și istorie	133
2.2. De la Augustin la Toma d' Aquino	135
2.3. Feudalismul – temeiul papalității	143
2.4. Evul Mediu latin	147
2.5. Reforma	149
2.6. Protestantismul: curente „teologice” contemporane	153
2.7. Noile curente filosofico-sociale din Apus	157
 II. Noua Romă și tradiția contemporană	
1. Noua Romă și Sinoadele Ecumenice	161
1.1. Noua Romă – Constantinopol	161
1.2. Scaunul Noii Rome	172
1.3. Sinoadele Ecumenice	178
1.4. Controversele isihaste	196
a) Varlaam – Sfântul Grigorie Palama	197
b) Toma d'Aquino – Sfântul Calist Angelicoudes	199
c) „Marele Inchizitor” și „Starețul Zosima”	205
Concluzii	210

2. Temelia duhovnicească a Romanității	212
2.1. Dușmanii Romanității	212
a) Dușmanii Imperiului Roman de Răsărit	212
b) Alesele strategii militare ale Imperiului Roman	216
2.2. Temelia duhovnicească a Bisericii Ortodoxe de Răsărit	217
3. Romanitatea: între pierderile teritoriale și Rezistența duhovnicească	232
3.1. Stăpânirea francă (francocrația)	232
a) Cucerirea Constantinopolului din anul 1204 ...	232
b) Teologia Sfinților Simeon Noul Teolog și Grigorie Palama	236
c) Cele trei curente	252
3.2. Stăpânirea turcă (turcocația)	254
a) Biserica	254
b) Sfinți și vetre monahale	257
c) Educația	262
d) „Legiuirea greacă”	269
e) Noii mărturisitori (neomartirii)	274
f) Părinții filocalici – colivazii	284
g) Biserica și deșteptarea națională	291
3.3. Stăpânirea bavareză	296
a) Cele trei scopuri ale schimbării identității culturale	296
b) Mișcările teologice și isihaste de rezistență	297
3.4. Concluzii	373

III. Apropieri și diferențe

1. Principalele diferențe dintre Ortodoxie și papism	377
1.1. Diferențe dogmatice și bisericești	377
1.2. Scolasticism și isihasm	383
2. „Cuvânt de necuprins cu mintea și unificator”	388
2.1. Iosif Vrienie	389
2.2. „Cuvânt de necuprins cu mintea și unificator”	392
2.3. Ideile lui Iosif Vrienie despre unire	395
a) Adevărata unire	397
b) <i>Filioque</i>	398
c) Sfintele Taine	400
3. Biserica Ortodoxă Sobornicească (<i>Katholiki</i>) și papismul	405
3.1. Punctele centrale ale <i>Enciclicei</i> de la 1848	406
3.2. Terminologia	407
3.3. Biserica Ortodoxă Sobornicească (<i>Katholiki</i>)	409
3.4. Erezii – papismul	412
3.5. Poziția Sfinților Părinți față de eretici și primirea lor în sânul Bisericii	418
3.6. Îndemnuri	421
3.7. Biserica Ortodoxă și confesiunile creștine: delimitări	423
3.8. O însemnată cuvântare a Patriarhului Ecumenic	...428
3.9. Încredințări patriarhale	432
4. Dialoguri cu eterodocșii și cu cei de alte credințe	440
4.1. Temeiurile dialogurilor religioase și teologice	...441
4.2. Isihasm, hasidism, sufism	443

4.3. Religia, puterea și anarhia	450
4.4. Sfântul Grigorie Palama și dialogurile cu eterodocșii	454
5. Taina	458
6. Primirea în Biserică a eterodocșilor	466
6.1. Sfintele canoane ale Bisericii	466
6.2. Învățătura Sfântului Vasile cel Mare despre eresuri, schisme și „nelegiuite adunări” (<i>parasinagogi</i>)	469
6.3. Latinii și Biserica Ortodoxă	471
6.4. Poziția Sfântului Nicodim Aghioritul	479
7. Biserica, după <i>Epistola către Efeseni</i> a Sfântului Apostol Pavel	484
7.1. „ <i>Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos</i> ”	486
7.2. Hristos, Capul Bisericii	486
7.3. Evanghelia Bisericii	489
7.4. Lumea – Biserica	490
7.5. Viața isihastă (niptică)	492
7.6. Viața cea nouă	494
7.7. Lupta împotriva diavolului	497
Epilog	498
Selecții	501

1. Vechea Biserică a Romei în scrierile Sfântului Grigorie Dialogul

Dănuirea Bisericii ca Trup al lui Hristos a început din ziua Cincizecimii, odată cu Pogorârea Sfântului Duh asupra Apostolilor și unirea lor cu Trupul îndumnezeit al Mântuitorului Hristos, Cel Răstignit și Înviat. Prin darul Sfântului Duh, Apostolii s-au făcut mădulare ale Trupului lui Hristos și au dobândit îndumnezeirea, de acum energia nezidită a lui Dumnezeu lucrând în ei dinlăuntru. În aceasta constă deosebirea dintre îndumnezeirea din Vechiul Testament și cea trăită în Legământul cel Nou. Prorocii Vechiului Testament trăiau o îndumnezeire vremelnică prin vederea Cuvântului neîntrupat, în contemplație, fără a se putea ridica deasupra morții și a fi mădulare ale Trupului lui Hristos. Aceasta întrucât Cuvântul nu Se întrupase, iar Prorocii nu erau mădulare ale Hristosului Întrupat, fapt care s-a săvârșit în ziua Cincizecimii.

După Pogorârea Sfântului Duh, Biserica s-a răspândit în întreaga lume, organizându-se de-a lungul timpului în Biserici locale ce păstrează unimea, după cuvântul slujirii euharistice: „*Se sfârâmă (frânge) și Se împarte Mielul lui Dumnezeu, Cel Ce Se sfârâmă (frânge) și nu Se desparte*”. Părinții Sinoadelor Locale și Ecumenice au statornicit modul de organizare al Bisericilor locale, astfel încât să se păstreze deopotrivă unitatea și conștiința de sine a fiecărei Biserici în parte.

* Liturghier, EIBMBOR, București, 2012, p. 186 [n. tr.].

De mare însemnătate este însă faptul că au fost întotdeauna păstrate aceași Tradiție și același duh de viață, prin lucrarea Tainelor Sfântului Botez, a Mirungerii și a Dumnezeieștii Euharistii, precum și prin trăirea Tradiției isihaste (niptice), văzută ca premisă pentru împărtășirea omului de Harul Dumnezeiesc prin Tainele Bisericii. Prin urmare, unitatea Bisericilor locale ce alcătuiesc Biserica cea Una este strâns legată de Taine, de Tradiția niptico-ascetică și de dogmă, ce veghează la păstrarea adevărului revelat, care dăinuiește în sânul Bisericii.

De-a lungul timpului, când unele Biserici locale au schimbat învățătura cea dreaptă (ortodoxă) a Bisericii celei Una, iar viziunea sa niptică și ascetică a slăbit sau s-a pierdut, s-a ivit o mare problemă ecleziologică, urmarea fiind aceea că Bisericile locale în cauză s-au despărțit de viața Bisericii celei Una. Astfel au apărut mișcările schismatice și eresurile, care nu păstrează acel adevăr unic, pe care Sfântul Duh l-a descoperit și l-a încredințat Bisericii în ziua Cincizecimii, când i-a făcut pe Apostoli mădulare ale Trupului lui Hristos. Singură organizarea la nivel administrativ a Bisericilor locale nu este de ajuns pentru păstrarea unității lăuntrice a Bisericii, dacă se pierde adevărul revelat (dogma) și viața ascetică (niptică) ce statornicește trăirea și păzirea dogmelor.

Așa s-au petrecut lucrurile și cu Biserica Romei. I se oferise întâietatea (*primatul de onoare*) ca semn al dragostei, se bucura de cinste din partea întregii Biserici, însă de-a lungul timpului a schimbat acest adevăr revelat și a pierdut unitatea cu celelalte Biserici locale. Aceasta întrucât, după cum am arătat mai sus, unitatea Bisericii este lăuntrică, unitate a dogmei și a vieții, și nu ține doar de activități exterioare și acțiuni lipsite de un conținut adânc.

Pentru a putea înțelege schimbările survenite în sânul Bisericii Romei și a vedea felul în care aceasta funcționează astăzi, ne vom apleca asupra vieții și petrecerii ei în primele

veacuri ale creștinismului. Vom avea parte în felul acesta de o imagine mai clară asupra problemei, vom vedea prin ce se deosebește actuala „Biserică” a Romei de Tradiția cea una a Bisericii.

Tema fiind una foarte vastă, cercetarea noastră se va întemeia pe scrierile marelui Episcop și Papă al Vechii Rome, Sfântul Grigorie Dialogul, care înfățișează această veche Tradiție a Bisericii, pierdută apoi, din păcate, în Apus, după cucerirea sa de către franci și înstăpânirea scolasticismului. Vom înfățișa îndeosebi viața Vechii Biserici a Romei, așa cum este ea redată în cuprinsul cărții *Dialoguri*^{*}.

Sunt îndatorat a-i adresa mulțumiri Părintelui Ieromonah Ioan, pe atunci fratele Ștefan, fost secretar-șef al Sfintei Chinotite a Sfântului Munte, cel care a tradus din limba latină această aleasă carte, precum și obștii Părintelui Ieromonah Ioan de la Schitul „Sfânta Ana” din Sfântul Munte, care s-a îngrijit de tipărirea ei, dându-ne astfel puțința de a o cerceta și de a ne minuna de viața și petrecerea atâtor mari nevoitori, clerici și mucenici care au sporit strălucirea vechii Biserici Ortodoxe a Romei, întărind-o duhovnicește. Am putut vedea astfel că în Biserica Ortodoxă din Răsărit și din Apus existau o singură viață și Tradiție¹.

Cuprinsul cărții Sfântului Grigorie, *Dialoguri*, a constituit tema unor întruniri săptămânale în Mitropolia de Nafpaktos, începând cu luna septembrie a anului 2006 până în mai 2007. Cele expuse mai jos sunt inspirate de omiliile pe care le-am ținut atunci.

* În limba română, circulă traducerea celei de a patra părți a *Dialogurilor*: Grigorie cel Mare, *Dialoguri despre moarte*, trad. George Bogdan Țăra, Ed. Amarcord, Timișoara, 1998 [n. tr.].

¹ Sf. Grigorie cel Mare, *Bioi agnoston askiŋon*, introducere, studiu și note de fr. Ștefan, Ed. Schitul „Sf. Ana”, Chilia „Adormirea Maicii Domnului”, Sfântul Munte, 1988.

1.1. Sfântul Grigorie și *Dialogurile*

Sfântul Grigorie este socotit unul dintre marii Papi ai Romei, cinstit drept sfânt atât în Răsărit, cât și în Apus. A ajuns vestit prin întreaga sa lucrare, mai cu seamă însă prin scrierea intitulată *Dialoguri*, careia îi datorează și numele, fiind de altminteri cunoscut drept *Sfântul Grigorie Dialogul*. Cititorul descoperă în această operă un conținut istoric și teologic, amănunte ce privesc viața monahală a epocii și, mai cu seamă, duhul bisericesc și isihast ce se revarsă din belșug în povestirile Sfântului Grigorie. Scrierea arată, totodată, Tradiția Ortodoxă, care până în vremea Sfântului se păstrase vie în Biserica Vechii Rome.

a) *Viața Sfântului*

Sfântul Grigorie, Papa Romei, este cunoscut sub numele *Grigorie cel Mare* și *Grigorie Dialogul*. Se trăgea dintr-o familie nobilă, din aristocrația Romei. S-a născut în jurul anului 540 d. Hr. și a adormit la 12 martie a anului 604 d. Hr.

A primit o educație aleasă, însă nu a fost un cunoscător al limbii grecești. A viețuit ca monah în diferite mănăstiri, a primit hirotonia întru diacon și în anul 579 d. Hr. a fost trimis apocrisiar* în Noua Romă – Constantinopol, unde a și rămas până în anul 585 d. Hr. S-a înapoiat în Vechea

* *Apocrisiar* (lat. *apocrisiarius* < gr. *apokrisiários*) este titlul unei înalte demnități bisericești de ordin diplomatic, consemnat pentru diferite epoci istorice. Apocrisiarul era un mandatar, un delegat al întâi-stățătorilor Bisericii, papi și patriarhi. Funcționa ca „ambasador”, fiind reprezentantul (legatul) episcopilor pe lângă mitropoliți și patriarhi. În Imperiul Bizantin și în cel Otoman era persoana însărcinată cu transcrierea în provincii a răspunsurilor și a edictelor emise de împărat, sau, în cel de al doilea caz, de sultan. Instituția apocrisiarilor bizantini datează încă din secolul al V-lea; oficial a fost instituită de Iustinian I (527-565). Între 452-743 a funcționat instituția apocrisiarilor papali. În Franța secolelor IX-X, titlul desemna un cancelar imperial, respectiv un inspector regal pentru Roma, numit de papă. Titlatura s-a păstrat și în vremurile mai noi; o întâlnim în spațiul anglican pentru a desemna un

Romă în 590 d. Hr. și, potrivit dorinței clerului și a întregului popor, a fost ales Papă.

Contribuția sa în calitate de Papă al Romei a fost una însemnată pentru Biserică, desfășurând o aleasă activitate pastorală. Lui i se datorează încreștinarea anglo-saxonilor din Marea Britanie. S-a remarcat ca scriitor bisericesc, autor de opere cu caracter moral, pastoral (*Cartea regulii pastorale*), omiletic (omilii la Sfintele Evanghelii și la cartea Proorocului Iezechiel). A alcătuit *Dialogurile*, un *Antiphonarium*, epistole, tot lui fiindu-i atribuit și un *Îndreptar Liturgic*.

Biserica apuseană l-a recunoscut drept unul dintre cei patru mari învățători ai săi, alături de Ieronim, Ambrozie și Augustin. Așa cum am arătat mai sus, este cinstit ca sfânt deopotrivă în Răsărit și în Apus, având rânduită spre prăznuire ziua de 12 martie, în care a adormit².

În *Dialoguri* sunt păstrate multe mărturii pe care Sfântul însuși le dă cu privire la petrecerea vieții sale. Aflăm, astfel, că a fost monah și a avut îndeobște o fire bolnăvicioasă; oferă, de asemenea, informații cu privire la anumiți membri ai familiei sale.

Printre amintirile consemnate, Sfântul Grigorie evocă și anii petrecuți în mănăstire. Scrie: „Pe vremea când am mers pentru prima dată la mănăstire”³. Iar într-un alt loc: „Viețuiam împreună în mănăstire”⁴. Amintește de Părintele duhovnicesc al mănăstirii sale, care, la vremea redactării *Dialogurilor*, era episcopul de Siracusa⁵.

reprezentant al Arhiepiscopului de Canterbury în cadrul diferitelor Biserici. La nivelul relațiilor diplomatice catolice, corespondentul vechiului apocrisiar este nunțul papal (nunțul apostolic), ca șef al misiunii diplomatice papale [n. tr.].

² *Enciclopedia religioasă și morală* (ediție greacă), vol. 4, pp. 820-821.

³ Sf. Grigorie cel Mare, *Bioi agnoston askiton*, p. 306.

⁴ *Ibidem*, p. 294.

⁵ *Ibidem*, p. 378.

Într-un alt loc dă mărturie despre suferința pricinuită de multe sale boli, ca urmare, probabil, a ascezei pe care o practica. Povestește: „Odată, pe când mă aflu la mănăstire, cum organele vitale nu-mi mai funcționau și înduram dese crize, mă apropiam de la o clipă la alta de moarte – este ceea ce în limba elinească medicii numesc «sincopă [pierderea stării de conștiință]»”⁶. Amintește de o întâmplare ce avusese loc „în mănăstirea mea, în urmă cu trei ani”: „Pe când mă aflu în mănăstire, un monah, pe nume Iustus, învățat în științele cele doftoricești, obișnuia să mă slujească cu multă râvnă și să privegheze la căpătâiul meu în tot răstimpul neîncetatei mele suferințe”⁷.

O amintește pe mătușa sa Tarsilla, fecioară ce avea rugăciunea neîncetată, o aleasă înfrânare și care ajunsese pe culmile sfințeniei⁸. Vorbește, de asemenea, despre străbunicul său, Filicas, Arhiepiscop și Papă al Romei⁹.

Povestește, totodată, o întâmplare petrecută pe vremea când fusese trimis *apocrisiar* la Constantinopol: „Pe când, din porunca pontifului meu, mă aflu cu slujirea în palatul din Constantinopol, în vederea rezolvării unor chestiuni bisericești...”¹⁰.

b) Argument la redactarea *Dialogurilor*

În *Cuvântul înainte* la prima sa carte, Sfântul Grigorie cel Mare arată pricinile ce l-au îndemnat să alcătuiască această scriere și să facă pomenire de viețile marilor nevoitori și episcopi pe care, fie i-a cunoscut el însuși, fie a primit prin alții mărturie despre ei.

⁶ *Ibidem*, p. 262. Gr. *syngopí, συγκοπή* – sincopă, „încetare momentană sau definitivă a funcției inimii, cu întreruperea respirației și pierderea sensibilității și a mișcărilor voluntare”. Prin scăderea oxigenării cerebrale, sincopa (pierderea stării de conștiință, leșinul) duce la pierderea echilibrului organismului [n. tr.].

⁷ *Ibidem*, p. 391.

⁸ *Ibidem*, p. 309.

⁹ *Ibidem*, pp. 309-310.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 262-263.